

ДЕРЖАВНІ ЦІЛЬОВІ ФОНДИ У СИСТЕМІ ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Львівський національний університет імені Івана Франка

Анотація: У статті розглянуто роль державних цільових фондів у забезпеченні соціально-економічного розвитку України. Проаналізовано діяльність Пенсійного фонду України та особливості Єдиного соціального внеску після реформи соціального страхування 2023 року. Розглянуто структуру доходів, основні напрями витрат фондів, їхню роль у системі соціального захисту населення. Особливу увагу приділено проблемам дефіциту коштів, тіньової зайнятості, корупційним ризикам та неефективному використанню ресурсів. Запропоновано шляхи підвищення ефективності діяльності фондів через цифровізацію, оптимізацію адміністративних витрат та залучення додаткових джерел фінансування.

Ключові слова: державні цільові фонди; Пенсійний фонд України; соціальне страхування; соціальний захист; фінансові ресурси, Єдиний соціальний внесок; економічний розвиток; бюджетне фінансування.

Abstract: The article analyzes the role of state trust funds in ensuring the socio-economic development of Ukraine. The author analyzes the activities of the Pension Fund of Ukraine and the features of the Unified Social Contribution after the social insurance reform of 2023. The structure of income, the main areas of expenditure of the funds, their role in the social protection system. Particular attention is paid to the following issues: shortage of funds, shadow employment, corruption risks and inefficient use of resources. The author suggests ways to improve the efficiency of funds through digitalization, optimization of administrative costs and attraction of additional sources of funding.

Keywords: state trust funds; Pension Fund of Ukraine; social insurance; social protection; financial resources; single social contribution; economic development; budget financing.

Державні цільові фонди є важливим елементом системи фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Вони виступають як джерела акумулювання та перерозподілу фінансових ресурсів для фінансування соціальних програм, інфраструктурних проєктів, охорони здоров'я, освіти та інших сфер. Ефективне функціонування таких фондів сприяє стабільності та сталому розвитку економіки, підвищенню рівня життя населення.

Державні цільові фонди – це централізовані фонди фінансових ресурсів, які формуються за рахунок обов'язкових внесків, податків або інших надходжень та використовуються на фінансування конкретних програм або напрямів діяльності. Основна мета цих фондів – забезпечення соціальних гарантій та підтримка економічного розвитку. Вони створюються для фінансування конкретних заходів, що мають соціально значущий характер [1].

Одним із найбільших і найважливіших державних цільових фондів є Пенсійний фонд України (ПФУ), який відповідає за виплату пенсій, допомог за віком та інших соціальних виплат. ПФУ фінансується через Єдиний соціальний внесок (ЄСВ), який сплачують роботодавці та працівники. ЄСВ, який було введено 1 січня 2011 року. До цього часу соціальні виплати фінансувалися через кілька окремих фондів, таких як Пенсійний фонд, фонд тимчасової втрати працездатності, фонд безробіття тощо. Кожен з цих фондів мав окремі внески, що ускладнювало систему і створювало додаткове навантаження на роботодавців та органи влади. Розмір ЄСВ визначається від заробітної плати працівників та фондів, які підлягають обов'язковому страхуванню. Зокрема, з 2011 року було поступово збільшено ставки ЄСВ, що дозволило забезпечити більше фінансових ресурсів для соціальних виплат [2].

Зокрема, ЄСВ є обов'язковим внеском для всіх працюючих громадян та підприємств і складається з частини, що йде до Пенсійного фонду, а також частини, що використовується для фінансування інших соціальних страхових фондів, таких як фонд безробіття та фонд тимчасової втрати працездатності. Порядок сплати ЄСВ був змінений кілька разів, щоб удосконалити систему та

зменшити адміністративне навантаження. З 1 січня 2023 року в рамках реформи соціального страхування кілька окремих фондів були об'єднані в єдину систему, що дозволило оптимізувати фінансування та адміністрування соціальних виплат. Ця реформа зробила систему більш прозорою та доступною для громадян, зменшивши адміністративні бар'єри та покращивши ефективність використання коштів. Також важливу роль у фінансуванні ПФУ відіграють дотації з державного бюджету, які використовуються для покриття дефіциту коштів. Основною метою Пенсійного фонду є забезпечення стабільного та своєчасного нарахування пенсій та інших соціальних виплат, що є основою соціального захисту громадян [3].

До цього фонду увійшли кілька важливих напрямків соціального страхування, зокрема:

- Фонд соціального страхування від нещасних випадків на виробництві – цей фонд надає компенсації працівникам, які постраждали від травм чи професійних захворювань на робочому місці, а також фінансує лікування та реабілітацію.

- Фонд соціального страхування на випадок безробіття – він забезпечує матеріальну допомогу особам, які втратили роботу, а також фінансує програми активної політики зайнятості, такі як перепідготовка кадрів, підтримка підприємців і сприяння працевлаштуванню безробітних.

- Фонд соціального страхування в разі тимчасової непрацездатності – цей фонд виплачує компенсацію за час хвороби, а також надає допомогу під час вагітності та пологів.

Всі ці фонди тепер фінансуються через один механізм – Єдиний соціальний внесок (ЄСВ), що дозволяє значно знизити адміністративні витрати і зробити систему більш ефективною. Об'єднання фондів допомогло зменшити витрати на управління і збільшити фінансування для безпосередніх соціальних потреб [3].

Державні цільові фонди відіграють ключову роль у фінансуванні соціально-економічного розвитку, сприяючи забезпеченню соціальної стабільності та економічного зростання. Вони є невід'ємною складовою бюджетної системи країни, виконуючи функції перерозподілу фінансових ресурсів для досягнення стратегічних соціальних цілей. Серед основних функцій державних цільових фондів виділяють:

- забезпечення соціального захисту населення: Державні цільові фонди спрямовують кошти на соціальне забезпечення різних категорій населення, зокрема пенсіонерів, осіб з інвалідністю, сімей з дітьми та малозабезпечених громадян. Це сприяє покращенню рівня життя соціально вразливих верств населення та зниженню рівня бідності.

- фінансування програм підтримки зайнятості: Фонди фінансують програми активної політики зайнятості, включаючи професійну перепідготовку, підвищення кваліфікації, створення нових робочих місць та стимулювання підприємницької діяльності. Це сприяє зниженню рівня безробіття та підвищенню конкурентоспроможності робочої сили.

- надання допомоги в разі безробіття, тимчасової непрацездатності або нещасних випадків. За рахунок Державного фонду соціального страхування здійснюється виплата допомоги з тимчасової непрацездатності, у зв'язку з вагітністю та пологами, а також компенсаційні виплати у разі професійних захворювань чи нещасних випадків на виробництві.

- підтримка соціально незахищених верств населення: Фонди спрямовують ресурси на соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям, особам з інвалідністю, ветеранам та іншим категоріям населення, які потребують державної підтримки.

Державні цільові фонди є важливим інструментом соціально-економічної політики держави. Вони сприяють зменшенню соціальної нерівності, забезпеченню економічної стабільності, підвищенню рівня життя населення та стимулюванню економічного розвитку через інвестиції у людський капітал. Завдяки своїй діяльності, ці фонди забезпечують сталий соціально-економічний розвиток країни, формуючи соціально орієнтовану економіку, яка сприяє добробуту всього населення.

На основі офіційних даних за останні роки можна проаналізувати фінансовий стан основних державних цільових фондів України у якому відбулись суттєві зміни в їхніх доходах та видатках, що відображає економічні тенденції та соціальні потреби населення.

У 2024 році Пенсійний фонд України продовжив демонструвати значне зростання як доходів, так і витрат. Це зростання стало наслідком кількох факторів, що пов'язані з економічними процесами в країні, а також з необхідністю стабільного забезпечення соціального захисту населення. Загальний дохід Пенсійного фонду в 2024 році склав 856,1 млрд грн, що на 79 млрд грн більше порівняно з

попереднім роком, коли цей показник становив 777,1 млрд грн. Зростання доходів на 10,2% можна пояснити кількома основними факторами [4; 5].

По-перше, відбулося збільшення надходжень від Єдиного соціального внеску (ЄСВ). У 2024 році сума надходжень від ЄСВ склала 496,8 млрд грн, що складає близько 58% від загальних доходів Пенсійного фонду. Порівняно з 2023 роком, коли надходження від ЄСВ були 467,7 млрд грн, це зростання становить 6,2%. Основними причинами зростання ЄСВ стали підвищення мінімальної заробітної плати, яке відбулося з 7 000 грн до 7 500 грн, а також збільшення рівня зайнятості. У 2024 році кількість працюючих осіб в Україні зросла на 4% (на 1,2 млн осіб), що додатково вплинуло на збільшення платників ЄСВ. Крім того, відновлення економіки після пандемії та інших економічних труднощів сприяло зростанню підприємницької активності, що також позитивно вплинуло на надходження до Пенсійного фонду. Окрім цього, в 2024 році державний бюджет надав дотації в розмірі 259,3 млрд грн для покриття дефіциту Пенсійного фонду, що на 9,4% більше порівняно з 2023 роком.

Доходи Пенсійного фонду також поповнилися завдяки інвестиційній діяльності та іншими джерелами. У 2024 році ці доходи становили 100,0 млрд грн, або 11,7% від загальних доходів фонду, що свідчить про здатність фонду генерувати додаткові фінансові ресурси. Зі зростанням доходів, очевидно, зросли і витрати Пенсійного фонду. У 2024 році загальні витрати фонду склали 821,5 млрд грн, що на 75,2 млрд грн більше порівняно з 2023 роком. Це зростання на 10,1% вказує на необхідність постійного збільшення фінансування соціальних виплат для забезпечення потреб населення [5; 6].

Основною статтею витрат залишаються пенсійні виплати, які в 2024 році становили 736,4 млрд грн, або 90% від загальних витрат фонду. Порівняно з 2023 роком, ця сума зросла на 9,6%. Зростання витрат на пенсії пояснюється кількома факторами, серед яких важливим є проведення індексації пенсій, що дозволило пенсіонерам підтримати рівень життя в умовах інфляції. Крім того, кількість пенсіонерів в Україні на кінець 2024 року збільшилася до 11,6 млн осіб, що є на 2% більше, ніж у попередньому році. Окрім цього, пенсії було перераховано відповідно до змін у законодавстві, що також призвело до збільшення виплат. Одним із важливих кроків стало підвищення пенсій для осіб з низькими виплатами, що сприяло зменшенню соціальної нерівності. Зростання витрат на пенсії, безумовно, вимагає ефективного управління ресурсами Пенсійного фонду. Крім виплат на пенсії, в 2024 році на адміністративні витрати було спрямовано 5,6 млрд грн, що на 1,1 млрд грн більше порівняно з 2023 роком. Це зростання було зумовлене реформуванням системи обліку та вдосконаленням механізмів управління фондами [6].

Прогнозуючи подальший розвиток ситуації, можна очікувати, що в найближчі роки тенденція до зростання доходів та витрат продовжиться. Стабільність економічного зростання, яке може скласти 4-5% на рік, сприятиме збільшенню надходжень до Пенсійного фонду через ЄСВ. Окрім того, реформи в пенсійній системі, зокрема впровадження накопичувальних пенсійних систем, можуть допомогти збалансувати систему та знизити навантаження на державний бюджет [5]. Важливим чинником буде й зростання рівня зайнятості, завдяки якому зростатиме кількість платників ЄСВ. Таким чином, Пенсійний фонд України в 2024 році демонструє позитивну динаміку, завдяки зростанню доходів від ЄСВ та державних дотацій. Водночас, зростання витрат на пенсії вимагає ефективного управління коштами для забезпечення стабільності та сталості пенсійної системи в майбутньому.

Основні проблеми функціонування державних цільових фондів значно впливають на їх ефективність. Однією з найбільших є дефіцит коштів у Пенсійному фонді, що спричинений низьким рівнем надходжень через тіньову зайнятість. Це ускладнює виконання зобов'язань перед пенсіонерами та іншими громадянами, які потребують соціальної підтримки. Також проблемою є неефективне використання фінансових ресурсів через надмірні адміністративні витрати та недостатню прозорість у розподілі коштів. Це підриває довіру до системи соціального забезпечення. Додатково, корупційні ризики призводять до неправильного використання коштів, що погіршує фінансову стабільність фондів [1].

Перспективи розвитку включають впровадження електронних систем обліку та контролю, що підвищить ефективність використання ресурсів і зменшить корупцію. Оптимізація адміністративних витрат дозволить спрямувати більше коштів на соціальні виплати. Реформування системи соціального страхування дасть змогу краще розподіляти кошти та покращити рівень соціального захисту. Важливим кроком є залучення додаткових джерел фінансування, зокрема через співпрацю з приватним сектором або іноземні інвестиції. Всі ці зміни допоможуть підвищити фінансову стабільність та ефективність роботи державних цільових фондів, що в свою чергу поліпшить соціальне забезпечення громадян [7].

Отже, державні цільові фонди відіграють важливу роль у фінансовій системі, забезпечуючи фінансування соціальних програм, таких як пенсії, охорона здоров'я, соціальне страхування та підтримка безробітних. За останні роки зросли доходи і витрати фондів, що свідчить про поліпшення фінансового стану та можливостей для соціальної допомоги. Основні джерела фінансування – обов'язкові внески громадян і роботодавців та дотації з бюджету. Однак існують проблеми, такі як дефіцит коштів, неефективне використання ресурсів та корупція, а також тіньова зайнятість, що знижує надходження. Для стабільного функціонування фондів необхідно впроваджувати сучасні технології, оптимізувати витрати, реформувати систему соціального страхування та залучати додаткові джерела фінансування. Це забезпечить розвиток соціальної політики і покращить рівень життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Савченко, К. В. (2022). «Державні фонди цільового призначення в контексті реалізації стабілізаційної політики». Журнал економічних досліджень, 3(52), 29-38.
2. Офіційний сайт Вікіпедія. Єдиний соціальний внесок. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/> (дата звернення: 26.02.2025 р.).
3. Офіційний сайт Рівненська обласна державна адміністрація. з січня 2023 року функції Фонду соціального страхування виконуватиме Пенсійний фонд України. URL: <https://www.rv.gov.ua/> (дата звернення: 26.02.2025 р.).
4. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/> (дата звернення: 26.02.2025 р.).
5. Офіційний сайт Міністерство соціальної політики України. Звіт про ефективність державних цільових фондів в Україні. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua>. (дата звернення: 26.02.2025 р.).
6. Офіційний сайт Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 26.02.2025 р.).
7. Національний банк України. (2020). «Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року». URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 26.02.2025 р.).

Круглякова Віра Володимирівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри фінансового менеджменту, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна, e-mail: vira.kruhlyakova@lnu.edu.ua.

Ванцура Софія Олегівна, здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ОП «Фінанси, митна та податкова справа», кафедра фінансового менеджменту, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна, e-mail: vantsurasofia29@gmail.com.

Krugliakova Vira Volodymyrivna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Financial Management, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine, e-mail: vira.kruhlyakova@lnu.edu.ua.

Vantsura Sofiya Olehivna, applicant of the first (bachelor's) level of higher education, educational program «Finance, Customs and Taxation», Department of Financial Management, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine, e-mail: vantsurasofia29@gmail.com.